

УДК 373.2.015.31:[17.022.1:392.3]

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ

Георгян Н.М., Пономаренко К.О.

Державний вищий навчальний заклад

«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті визначається зміст понять «цінності» як наукової категорії. Виділяються основні властивості цінностей. Представлено аналіз педагогічних умов формування у старших дошкільників ціннісного відношення до рідних і близьких. Особлива увага приділяється визначенню сутності та особливостей освітнього етнопедагогічного середовища як основу змісту дослідної роботи. Подано методичне обґрунтування спрямованості освітнього процесу на змістовні засади родинної педагогіки.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтири, освітнє середовище, етнопедагогічне середовище, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Становлення ціннісних орієнтацій особистості є важливим завданням сучасної педагогічної науки. Актуальність цієї проблеми обумовлена стрімким падінням моралі, зниженням рівня загальної культури, дезорієнтацією у реальній значущості моральних орієнтирів тощо. Роль сім'ї в суспільстві незрівнянна за своєю значущістю з іншими соціальними інституціями. Саме сім'я здійснює великий вплив на становлення особистості, забезпечує багатство форм спілкування та взаємодії людини в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Натомість в епоху глобальних економічних і суспільних змін сім'я зазнає глибокої кризи, піддається процесам соціальної та духовної деформації. Відбувається руйнація усталених морально-етичних норм життєдіяльності родини через зростання нестабільності шлюбу, конфліктність у взаєминах між подружжям, батьками і дітьми, ігнорування батьківських обов'язків, зміну соціального та психологічного статусу батьків, що негативно позначається на ставленні дитини до родини та її виховних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На різних історичних етапах внесок у розвиток ціннісної проблематики зробили Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Теоретико-методологічні основи ціннісної проблематики розкривають у своїх працях І. Бех, П. Ігнатенко, Л. Ваховський, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Огнев'юк та ін. Цінності родинного виховання висвітлено в працях В. Постового, О. Докукіної, М. Стельмаховича та ін. У дослідженнях К. Карасової, Т. Піроженко, Л. Соловйової визначено «поле цінностей» дитини дошкільного віку та подана характеристика процесу становлення ціннісних орієнтацій дітей. Науковці А. Богуш, С. Козлова, Н. Лисенко, М. Новицька, Е. Суслова та ін. підкреслюють необхідність виховання з раннього дитинства любові до рідного дому, до своєї сім'ї.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сучасному етапі недостатньо визначені педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до рідних і близьких. Практика засвідчує, що педагоги недостатньо приділяють увагу формуванню знань дітей про сім'ю як соціального явища, не в повній мірі використовують традиції сімейного виховання.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні та теоретико-методичному обґрунтуванні педагогічних умов, які сприяють формуванню у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідних і близьких.

Виклад основного матеріалу. Поняття «цінності» як наукову категорію вчені розглядають з різних позицій: як сукупність реальних предметів (знаряддя і засобів праці, предметів споживання тощо) і абстрактних ідей, які мають високу значущість для суспільства чи окремої особистості. Сутність цінностей можна пояснити через розкриття їх зв'язку із соціальним життям людей, бо поза суспільства цінностей не існує [7, с. 35].

І. Бех визначає, що «цінність» – це те, що почуття людей диктують визнати вищим над усім і до чого можна ставитися з повагою, визнанням, пошаною. Це також певні ідеї, завдяки яким люди задовольняють свої інтереси і потреби. Що ж до ціннісних орієнтацій, то це: 1) ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші оцінки конкретним суб'єктом навколишньої дійсності й орієнтація в ній; 2) засіб певної диференціації об'єктів індивідом за їхнім значенням [1].

А. Зарицька виділяє основні властивості цінностей. Їх можна поділити на три категорії:

– ті цінності, які для однієї людини є важливими, інша особа може недооцінювати або зовсім не вважати за цінність. Отже, однією з найхарактерніших властивостей цінностей є їхня суб'єктивність;

– пріоритетне значення над суспільними мають індивідуальні цінності. Ієрархія індивідуальних цінностей є своєрідною ланкою, що пов'язує окрему людину і суспільство. Тобто є духовний світ людини і певна культура суспільства, які взаємопов'язані та взаємодіють за допомогою цінностей окремої людини;

– ціннісні орієнтації не можуть бути заданими чи привнесеними кимось іззовні. Вони – результат діяльності конкретної людини. Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, які задають спрямованості людському життю [3].

Т. Піроженко виділяє конфліктуючі цінності. Конфлікт цінностей може бути джерелом розвитку. Відомий метод їх дослідження заснований на виділенні двох категорій духовних цінностей:

– базові, термінальні, стабільні (цінності – цілі, наприклад, рівність між людьми);

– інструментальні, тобто цінності – засоби (властивості особистості, здібності), які допомагають або заважають досягненню мети: наприклад, витримка, міцна воля, чесність, освіченість, охайність, працездатність.

Т. Піроженко зазначає, що цінності особистості завжди мають об'єктивну й суб'єктивну сторони. Вони не можуть розглядатися незалежно від потреб людини, оцінок, ставлень. У той же час, ці оцінки й ставлення завжди мають об'єкт, тобто те, на що вони спрямовані. Їх можна умовно поділити на суспільні цінності (об'єктивовані у культурі й закріплені у різних формах суспільної свідомості) та особистісні цінності (які притаманні окремій конкретній людині). Особистісні цінності входять до структури особистості людини. Особистісні цінності можуть включати в себе як індивідуалізовані суспільні цінності, так і індивідуальні, унікальні для кожної конкретної особистості. У кожної особистості цінності розрізняють за значущістю, тобто кожна особистість вибудовує свою шкалу ціннісних орієнтацій [5].

Ціннісні орієнтації – одна із головних поведінкових характеристик людини. Вони відображають усвідомлене ставлення до соціальної діяльності, пов'язані з мотивацією поведінки і спрямованістю особистості. Соціальна поведінка починається з готовності, з установки, в якій відображені і прагнення, і цілі, і вимоги, і очікування людини. Виражені в свідомості особистості орієнтації і знання тісно пов'язані одні з одними.

Виходячи із сутності ціннісних орієнтацій ціннісне ставлення до рідних і близьких розглядаємо як складне особистісне утворення, основу якого складають моральні якості особистості (доброчинна

поведінка, гуманність поглядів, благородність думок, духовна щедрість), які проявляються в показниках поведінкової культури (любов до матері, сім'ї, домівки, повага до старших, доброзичливість, чуйність, щирість, доброта, почуття обов'язку, дбайливість, старанність, ввічливість, чесність, правдивість, справедливість, співчутливість, готовність прийти на допомогу, безкорисливість).

Виховання ціннісного ставлення до рідних і близьких у дітей старшого дошкільного віку передбачає організацію педагогічного процесу, теоретичною основою якого є сукупність дидактичних умов, які дозволяють здійснити взаємозв'язок між змістом, методами, формами освітньої діяльності та рівнем розвитку ціннісних орієнтацій у дітей.

Необхідною умовою виховання ціннісного ставлення до рідних і близьких є створення освітнього середовища, яке передбачає: відповідне матеріально-технічне забезпечення; орієнтацію дітей на етнічний ідеал моральної особистості (на основі залучення до народних традицій); емоційно-мотиваційне забезпечення процесу засвоєння моральних норм; спрямування освітнього процесу на змістовні засади родинної педагогіки.

У науковій літературі представлено різні підходи до визначення різновидів середовища та сутності освітнього середовища. В нашій роботі ми спиралися на визначення терміну «освітнє середовище», подане у дослідженні Ю. Громико. Освітнє середовище визначається автором як сукупність різних систем, в які «занурене» підрастаюче покоління і де відбувається його становлення й привласнення ним ціннісних орієнтирів, проблемно-цільових настанов, способів і методів

мислення і діяльності, які були характерні для певної регіональної суспільної системи [2].

Для нашого дослідження є актуальною думка сучасних науковців щодо створення етнопедагогічного освітнього середовища. Освітнє етнопедагогічне середовище визначається як територія зі складових компонентів всього освітнього простору в дошкільному навчальному закладі; це складна, реальна, відкрита система, побудована на принципах народності, культуровідповідності та етнізації під час дотримання яких вона активно розвивається [4].

Структура освітнього етнопедагогічного середовища в групах старшого дошкільного віку представлена в рис. 1.

Експериментально-дослідна робота здійснювалася у декілька етапів. На першому етапі звертали увагу педагогів і батьків на те, що важливою особливістю кожної сім'ї є її соціальне прийняття, наступність поколінь. Підкреслювали думку про те, що знання історії своєї сім'ї сприяє вихованню гордості за приналежність до свого роду, свого прізвища, викликає бажання продовжувати кращі

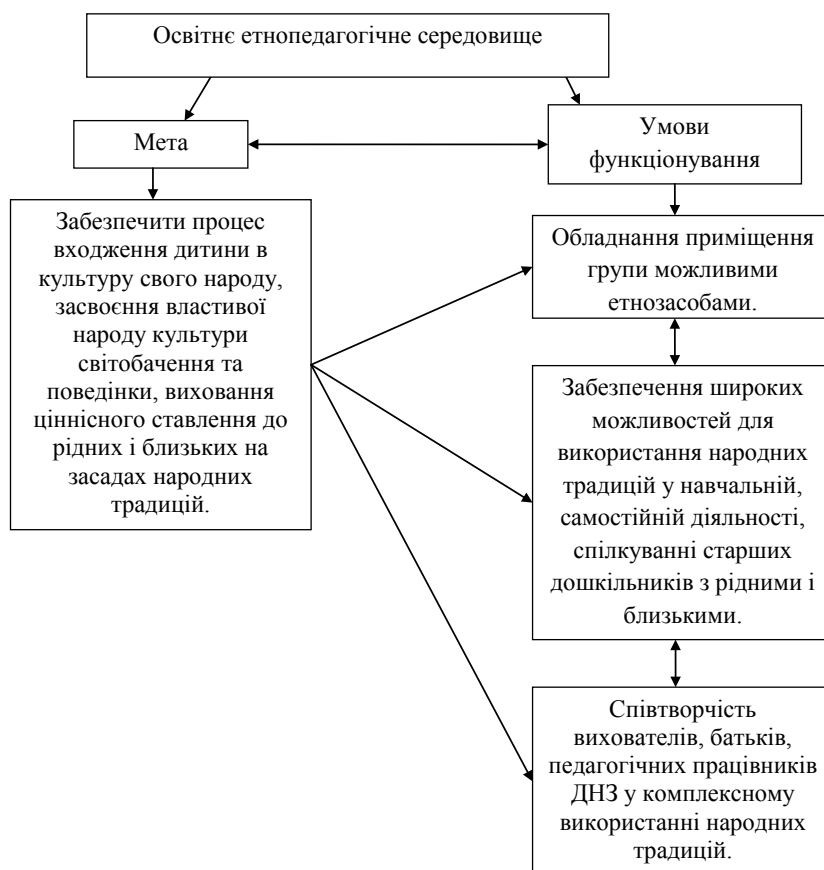

Рис. 1. Структура освітнього етнопедагогічного середовища

якості своїх предків. Важливим напрямком роботи з педагогами і батьками було ознайомлення з родинними виховними традиціями, що переходять із покоління в покоління. В їх основу покладено заповіді загальнолюдських цінностей: люби своїх родичів, не залишай ближнього в біді, вдосконалюй Розум, Тіло, Душу та ін. Надавали інформацію про традиції, які переходять із покоління в покоління: традиції культу роду, честі роду, родичівства, родоводу, родинної злагоди, збереження родинних реліквій, піклування батьків про дітей, любові й пошани до батьків, родинної солідарності, етикету стосунків між членами родини, гостинності та ін.

Дослідна робота засвідчила, що особливе значення у формуванні уявлень у дітей про сім'ю має особистий приклад педагога, його ціннісне відношення до власної сім'ї. Тому було запропоновано вихователям підготувати розповідь про свою сім'ю. Розповіді супроводжувалися показом світлин, сімейних відео, реліквій (іграшок, одяжі, предметів побуту, творів мистецтва та ін.). Емоційні розповіді вихователів про своє дитинство і сім'ю, показ родового дерева, прояви ціннісного відношення до своїх батьків, предків викликало бажання у дітей вивчити історію своєї сім'ї.

Другий етап експериментально-дослідної роботи передбачав ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із сім'єю як явищем суспільного життя. Основою формування уявлень дітей про сім'ю була соціально визнана модель повної та благополучної сім'ї, у якій здійснюється наступність поколінь. Ознайомлювальну роботу здійснювали за напрямками:

- формування уявлень у дітей про ідеальну узагальнюючу модель сім'ї;
- формування уявлень про поняття «рід», «родовід», «сім'я», «батьки», народні сімейні традиції, сімейні реліквії;
- формування уявлень про сімейні, родові зв'язки; закріплення знань імен, по батькові, прізвищ батьків, бабусь і дідусів, імена членів родини;
- сприяння засвоєнню дітьми сімейних традицій; виховання поваги до праці та діяльності членів родини;
- розвиток у дітей уміння складати розповіді про свою сім'ю, поділяти радість і печаль рідних і друзів, відчувати духовну єдність членів родини;
- збагачення відносин дітей і батьків досвідом спільної творчої діяльності.

У процесі формування уявлень у дітей про ідеальну модель сім'ї враховували рекомендації М. Васильєвої, О. Козлової, О. Рівіної [6]. Було створено ігрову модель сім'ї, яка виникла в сюжетно-рольовій грі «Сім'я», використовувалася лялькова модель сім'ї, персонажі, які зображені на малюнках, репродукції сімейних портретів минулого та сучасності. За допомогою батьків були оформлені сімейні альбоми світлин, які знаходилися в дошкільному закладі. Інтер'єр групи було доповнено речами, які виготовляли батьки (іграшкова білизна, меблі, вишиті рушнички, серветки, вироби із природного матеріалу та ін.). На заняттях і в повсякденному житті вихователі демонстрували можливі варіанти складу сім'ї. Проводили ігри-вправи «Порівняй – хто старший? Хто молодший? Хто наймолодший?», «Скажи на-

впаки», «Яка у нас сім'я?», «Хто живе в нашій квартирі?», «Наші гості»; сюжетно-рольові ігри «Подорож із сім'єю», «В селі у бабусі», «Вихідний день», «Мамине свято», «День народження сім'ї». Розширювали уявлення дітей про родинні відносини, пояснювали дошкільниками, що вони одночасно є синами чи доньками для своїх батьків, внуками для бабусь і дідусів, братами, сестрами, племінниками, хрещеними дітьми. Пояснювали дітям, що вони є представниками не тільки своєї сім'ї, а і свого роду, навіть декількох родів. Звертали увагу на те, що рід об'єднує родичів, які мають одне і те ж прізвище. Про свою сім'ю, про свій рід можна розповідати і словами, і малюнком. Це сприяло формуванню у дітей елементарного усвідомлення ролі сім'ї, системи сімейних відносин, визначенні свого місця як члена сім'ї, розуміння позиції «хороша – погана» сім'я.

На третьому етапі сприяння засвоєнню дітьми сімейних традицій та формування ціннісного ставлення до рідних і близьких, здійснювалося за допомогою взаємодії батьків, педагогів і дітей. Проводилися інтегровані заняття за темами «Моя сім'я», «Мої батьки ходили в дитсадок», «Професії моїх батьків», «Бабусина хата казками багата», «Герб моєї сім'ї» та ін. Звертали увагу дошкільників на те, що у традиціях сім'ї відображено турботу про продовження свого роду, родинний достаток, відносини в сім'ї. Підкреслювали, що в українській родині завжди панував культ гостинності. Важливу роль відіграють традиції рукостискання, спільного обіду, що символізував довіру, духовну єдність, гумор, сприяв дружнім стосункам між людьми. Великий інтерес у дітей викликала інформація про традиції вибору імені, традиції пошанної пареміографії (звертання, привітання, прощання, побажання). Ознайомлення дітей із розмовними традиціями створювало атмосферу доброзичливості, лагідності, сприяло вивченню рідної мови. Спільно з батьками залучали дітей до традицій обладнання житла; визначали історичні особливості та символіку (наприклад, стіл символізує єдність і спільність інтересів у родині, поріг – захист від недугів). Побутово-обрядові свята (свято Нового року, День народження, День Матері, День Сім'ї та ін.) сприяли передачі дітям ціннісних орієнтирів сім'ї, формували почуття відповідальності. Традиції спільної систематичної праці здійснювалися через повчання, організацію трудової діяльності в дошкільному закладі та сім'ї. Підкреслювали, що з покоління в покоління передавалися традиції майстрів і трудових династій. Знайомили дітей із традиціями колективної взаємодопомоги (толока), виділяли традиції добросусідства, побратимства, опікунства. Через спілкування, спільну діяльність відбувалося засвоєння дітьми життєво необхідних знань, моральних цінностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, виховання ціннісного ставлення до рідних і близьких у дітей старшого дошкільного віку забезпечується завдяки реалізації педагогічних умов:

- створення освітнього етнопедагогічного середовища в дошкільному навчальному закладі, яке передбачає відповідне матеріально-технічне забезпечення; орієнтацію дітей на етнічний ідеал

особистості; емоційно-мотиваційне забезпечення процесу засвоєння моральних норм;

– спрямування освітнього процесу на змістовні засади рідної педагогіки.

Основу змісту досвідної роботи складає створення освітнього етнопедагогічного середовища. Необхідною умовою виховання ціннісного ставлення до рідних і близьких у дітей є позиція педагога. Вихователь є центром акумуляції і передачі морального суспільного досвіду дітям, він покликаний залучити молоде покоління до чинних культурних цінностей, традицій, бути носієм власної етнонаціональної культури.

Використаний досвід підтвердив, що необхідними засобами виховання у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до рідних і близьких виступають народні традиції, звичаї та обряди.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, які пов'язані з вихованням ціннісного ставлення до рідних і близьких у дітей старшого дошкільного віку. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці технології використання народного досвіду виховання в освітньому процесі дошкільного навчального закладу.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех // Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003.
2. Громько Ю. В. Мыследеятельностная педагогика (теоретико-практическое руководство по освоению высших образцов педагогического искусства) / Ю. В. Громько. – Минск, 2000. – 118 с.
3. Зарицька А. Ціннісні орієнтації учнівської молоді / А. Зарицька // Психолог. – К.: «Шкільний світ», 2011. – № 46-47.
4. Лисенко Н. В. Етнопедагогіка дитинства / Н. В. Лисенко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011.
5. Піроженко Т. О. Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі / Т. О. Піроженко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. пр. психології імені Г. С. Костюка НАПН України [гол. ред. С. Д. Максименко]. – К.: Срібна хвиля. – 2012. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 8. – С. 212-223.
6. Ривина Е. К. Знакомим дошкольника с семьей и родословной. Пособие для педагогов и родителей для работы с детьми 2-7 лет / Е. К. Ривина. – М.: Мозаика-Синтез, 2008. – 128 с.
7. Ткачова Н. О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу загальноосвітньому закладі. Монографія. – Луганськ: Луганський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. Х.: Видавництво «Каравела», 2006. – 300 с.
8. Токарева Л. Д. Формування ціннісних орієнтацій як чинник моральності дошкільників у сучасному соціопросторі / Л. Д. Токарева // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. – К.: Срібна хвиля. – 2012.

Георгян Н.М., Пономаренко Е.А.

Государственное высшее учебное заведение

«Донбасский государственный педагогический университет»

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ У СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К РОДНЫМ И БЛИЗКИМ

Аннотация

В статье определяется содержание понятий «ценность» как научной категории. Выделяются основные особенности ценностей. Представляем анализ педагогических условий формирования у старших дошкольников ценностного отношения к родным и близким. Особое внимание уделяется определению сущности и особенностей образовательной этнопедагогической среды как основному содержанию исследовательской работы. Представлено методическое обоснование направленности образовательного процесса на содержательную основу семейной педагогики.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентиры, образовательная среда, этнопедагогическая среда, дети дошкольного возраста.

Georgyan N.M., Ponomarenko E.A.

State Higher Educational Institution
«Donbas State Teachers' Training University»

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN OF THE VALUE ATTITUDE TO THE FAMILY AND FRIENDS

Summary

The article defines the concepts of «value» as a scientific category. Notable features of values, their classification. We present the analysis of pedagogical conditions of formation of senior preschool children of the value attitude to the family and friends. Special attention is paid to defining the nature and features of educational ethnopedagogical environment as the main content research. The methodological justification for the focus of the educational process on a substantial basis of family education.

Keywords: values, value orientations, educational environment of the ethnopedagogical environment, children of preschool age.